

Me'angāue 'a e Mātu'a ki he Malu 'i he

Ko e fale'i 'a e Netsafe ki he ngaahi mātu'a mo e fāmili
ki hono tauhi malu 'enau fanaú 'i he 'onilaini/'initaneti

‘Oku tutupu hake ‘a e to‘utupu ‘o lahi ange ‘enau ngāue‘aki ‘a e ngaahi me‘angāue faka‘ilekituloniki mo e fakatekinolosia (digital technology) ‘o makehe atu ia mei ha to e to‘u tangata. ‘Oku nau mahino‘i mo fakafeangai vave ange ki he ngaahi faingamālie ni. Pea ‘i he taimi ‘e ni‘ihi ‘oku nau fehangahangai foki mo e ngaahi faingata‘a (challenges).

Ko e ‘uhinga eni ‘oku taāu ai ki he mātu‘a kotoa pe ke nau mahino‘i ‘a e ngaahi matu‘utamaki ‘o e ‘onilaini pea mo e founga te nau lava ‘o tokoni ai ki he ‘enau fanaú ke lelei ai ‘enau a‘usia ‘i he ‘onilaini.

Taimi ‘e ni‘ihi ‘e ‘iai ha faikehekehe mei he me‘a ‘oku ‘ilo ‘e ho‘o fanaú mo e me‘a ‘oku ke ‘ilo‘i fekau‘aki mo e ngaahi me‘angāue faka‘ilekituloniki mo e fakatekinolosia, ka ‘oku ‘ikai fiema‘u ia ke ke hoko koe ko ha mataotao ‘i he tekinolosia ka ke toki lava ‘o tokoni. ‘Oku tatau pe ‘a e me‘a ‘oku tonú mo halá ‘i he ‘onilaini mo e ‘ikai ‘i he ‘onilaini (offline). Te ke lava ‘o ‘oange ha ngaahi ‘ilo ki he anga ‘o e mo‘ui, tō‘onga fakapotopoto mo ha ngaahi a‘usia ‘oku te‘eki ai ke ma‘u ‘e ho‘o fanaú tautefito ki hono tauhi ‘enau malu mo haó.

Ko ia ai, ‘e ange fēfē ha‘o kamata?

Kuo fokotu‘u ‘e he Netsafe ‘a e ngaahi Naunau Ngāue (Toolkit) ko ‘ení ke tokoni ki he ngaahi fāmili ke nau talatalanoa fekau‘aki mo hono tauhi ‘enau malú ‘i he taimi ‘oku nau ‘onilaini aí. Te ke lava ‘o lau ha fakamatala lahi ange ‘i he netsafe.org.nz/digitalparenting

Ko e sitepu 'e fitu ke tokoni'i ho'o kamata'

Ko e Naunau Ngāue 'oku 'i ai 'a e ngaahi sitepu ke faka'aonga'i 'e fitu. 'Oku fa'u ia ke fakalahi atu ho'o founa tauhi fānaú mo e 'ilo faka'ilekitloniki pe fakatupulekina e ngaahi founa ke tokoni ki he malu 'i he 'onilaini.

4 FELOTOI

Fokotu'u ha aleapau 'a e fāmili (family code) mo ho'o fānaú ke mou felotoi ai ki he ngaahi me'a te nau lava 'o fakahoko 'i he 'enau 'onilaini pea kau ai 'a e ngaahi uepisaiti te nau 'ahia, ngaahi 'ulungaanga taāu, ngaahi fokotu'utu'u malu (privacy settings) mo e ngaahi fakangatangata.

1 MAHINO'I

Lau fekau'aki mo e ngaahi fakatu'utāmaki 'e ala ma'u 'i he 'onilaini, ngaahi palopalema pea 'i he taimi 'e ni'ihiki ko e ngaahi 'ulungaanga ta'efakalao 'e fehangaangai mo e to'utupu ke mahino'i 'a e ngaahi me'a 'e lava ke hokó.

5 AKO'I

Fakatokanga'i 'oku 'i ai 'a e ngaahi fiema'u tefito 'a e fānaú takitaha, ka 'oku 'i ai 'a e ngaahi founa mahu'inga ki he malú 'oku tatau pe ki he taha kotoa. Kamata'aki ho'o ako'i kiate kinautolu 'a e **ngaahi fale'i 'e 5 ke tokoni'i ho'o fānaú ke fakatupulekina'aki 'enau mo'ui.**

2 ILO'I

'Eke ki ho'o fanaú pe ko e hā 'a e ngaahi me'a te nau fakahoko, ko hai te nau talanoa mo ia pea mo e founa te nau ngāue'aki ai 'a e ngaahi me'angāue faka'ilekituloniki (devices) ke ke 'ilo'i 'a e ngaahi me'a 'oku nau fakahoko. Toutou vakai ma'u pe ke 'ilo'i e ngaahi me'a kuo liliú.

6 TĀ SIPINGA

Tā ha sipinga lelei ki ho'o fānaú. Fakapapau'i 'oku ke fakahoko 'a e ngaahi tō'onga 'oku ke fiema'u ke ngāue'aki 'e ho'o fanaú 'i he 'onilaini mo e 'ikai 'i he 'onilaini.

3 FEKUMI

Tuku hao taimi ke ke fekumi ai ki he ngaahi uepisaiti, apps mo e ngaahi me'angāue fakatekilonosia 'oku ngāue'aki 'e ho'o fanaú ke fakalakalaka ho'o 'ilo'i mo e mahino'i 'enau ngaahi fengāue'aki (experience).

7 PALANI

Fa'u ha'a mou palani ke 'ilo 'e he tokotaha kotoa pe 'a e me'a 'oku tonu ke nau fakahoko 'o kapau 'e hoko ha fehālaaki pea mo e feitu'u temou lava ke ma'u atu mei ai ha fale'i mo ha tokoni 'i ha taimi 'e hoko ai ha faingata'a.

Malu 'i he 'onilaini ko e fale'i ma'a e mātu'a mo e fāmili

'Oku lahi 'a e ngaahi founga 'e lava ke ke fakahoko ke tokoni atu kiate koe mo e fāmili ke malu ange ho'o mou ngāue'aki 'a e 'onilaini. 'Oku lava lelei 'e he 'emau fale'i 'o teuteu'i koe ke mou talatalanoa mo ho'o fanaú pea ke mou hokohoko atu 'a e talatalanoa ko ia ki ho'omou malu 'i he 'onilaini.

Mahino'i 'o e ngaahi palopalema 'i he 'onilaini

'Ai ke ke 'ilo'i 'a e ngaahi fakatu'utāmaki mo e faingata'a 'e malava ke fepaki mo ho'o fanaú 'i he 'onilaini.

'Oku faingofua'ia ange 'a e to'utupu 'i he fekumi 'i he 'initaneti fekau'aki mo honau kitá (identity), fakafehu'i 'a e ngaahi me'a angamaheni ki he kakai lalahi mo e ngaahi fakangatangata (norms and boundaries), 'ahi'ahi'i (experiment) 'o e ngaahi vā feohi mo hono fakahoko 'o ha ngaahi 'ulungaanga kehekehe. Ka ko e lahi 'o e ngaahi ola mo e nunu'a 'o e ngaahi me'a ni 'oku uesia lahi ange ia 'i he 'onilaini.

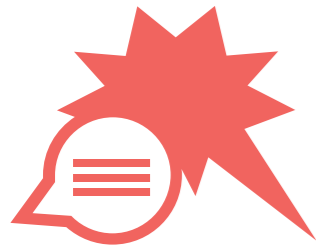
'I he fakatotolo 'a e Netsafe na'e 'ilo'i ai ko e meimei peseti 'e 19 'o e to'utupu 'o Nu'u Silá ni kuo nau 'osi fetaulaki kinautolu mo e ngaahi fakafetu'utaki faka'ilekituluniki na'e 'ikai ke nau fiema'u pea ne uesia kovi ai 'enau ngaahi ngāue faka'aho.

Na'e to e 'ilo'i foki mei he fakatotolo tatau, ko e tokolahi 'o e to'utupu 'oku nau tali'aki ki he ngaahi fakafetu'utaki ko 'eni 'aki hono poloka (block) 'o e tokotaha ko ia, tuku noa'i pē pe ko hono lipoōti 'o e palopalema ki ha tokotaha lahi ange. Lolotonga 'oku kehekehe 'a e ngaahi me'a 'oku fehangahangai mo e to'utupu 'o fakatatau mo honau ta'u motu'a pea mo e ngaahi me'a 'oku nau fakahoko 'i he 'onilaini, 'oku 'i ai e ngaahi palopalema mahu'inga 'oku tonu ki 'ilo ki ai e mātu'a kotoa pe.

Ko e fakaiiki eni 'o e ngaahi palopalema 'e nima kuo mau 'osi vahevahe atu:

1. Fakamamahi 'i he 'onilaini
2. Fakafetu'utaki 'oku 'ikai fiema'u
3. Metia fakasōsiale
4. Textfakalielia
5. Fakamatala ta'efe'unga

Ko e kongā ki he 'Mahino'i' 'a e 'uluaki sitepu 'i he 'emau fokotu'utu'u ngāue (framework). 'E lava ke ke 'ilo lahi ange 'i he netsafe.org.nz/understand

Fakamamahi 'i he 'onilaini

Mei he fakatologo 'a e Netsafe, ko e tokotaha 'i he to'utupu 'e toko nima 'i Nu'u Silá ni 'oku fakamamahi'i kinautolu 'i he 'onilaini 'i he ta'u kotoa pe. 'Oku hoko eni 'i he taimi 'e fakahoko ai 'e ha tokotaha pe kulupu 'o ha kakai ha ngaahi me'a 'i he 'onilaini 'o fakatupu mamahi, ilifia pe ngaahi ongo'i ta'efiemalie kehe ange. 'Oku nau fakahoko eni 'o fakataumu'a ke fakamamahi'i 'a e tokotaha 'oku ne tali pea 'oku 'ikai ko ha me'a 'e hoko tu'o taha pē.

Ko e Lao ki he Maumau 'i he Fetu'utaki Faka'ilikituloniki (Harmful Digital Communications Act) na'e fokotu'u ia ke tokoni'i 'a e kakai 'i Nu'u Silá ni 'oku tāketi'i (targeted) 'e ha kakai kehe 'i he 'onilaini. 'Oku ne fakatoka atu 'a e ngaahi kaveinga fetu'utaki 'e 10 ke tokoni ki he ngaahi founga 'o e fefutu'utaki 'i he 'onilaini. 'Oku 'i he malumalu 'o e lao ko 'eni 'a e ngaahi fakamamahi 'e ni'ihi. 'Oku to e kau atu foki ki he malumalu 'o e lao ko 'eni 'a e ngaahi me'a kehe 'o hangē ko hano faka'ai'ai 'o e kakai ke nau taonakita ('oku ta'efakalao eni) pehē foki ki he tuku atu 'o e ngaahi fakatāta telefua pē meimei telefua neongo 'oku te'eki ke ma'u ha ngofua mei he tokotaha 'oku 'asi 'i ai.

Founga 'o e tokoni

Ako'i ho'o fanaú ke nau 'ilo'i e ngaahi me'a ke nau fakahoko kapau te nau a'usia 'a e fakamamahi 'i he 'onilaini ke nau tau'i 'aki. Fakamatala'i ange ko e taimi lahi 'e 'ikai ngata eni ia, ka 'e lava ke fakalalahi ia 'i he 'onilaini pea kau atu foki ki ai mo e ni'ihi kehe.

Talatalanoa mo ho'o fanaú ki he ngaahi tō'onga 'oku ke fiema'u ke nau ngāue'aki ki he kakai kehe 'i he 'onilaini. Kau atu ki ai 'a e:

- Tala ke nau 'ilo kapau 'oku 'ikai ke lelei ia 'i tu'a 'i he 'onilaini, 'e tatau pe mo e 'ikai ke lelei 'i he 'onilaini
- Kole ki ho'o fanaú ke nau fakakaukau pē 'e 'ongo'i fēfē 'a e tokotaha te ne ma'u atu 'a e fakamamahi 'i he 'onilaini
- Fakamanatu kiate kinautolu ke nau ha'u kiate koe, fāmili, tokotaha lahi falala'anga, 'enau ako pe ki he Netsafe ke ma'u atu ha tokoni
- Fakamatala'i ange 'oku 'i ai 'a e lao ki he fakafetu'utaki 'i he 'onilaini. 'Oku fokotu'u heni 'a e ngaahi totonu 'a e kakai, kau ki ai foki mo e ngaahi fatongia fekau'aki mo e ngaahi founga taau ki he fakafetu'utaki mo e kakai kehe

Ko e me'a mahu'inga kehe ke fakahoko kapau kuo fakamamahi'i ho'o fanaú 'i he 'onilaini ke ke faitaa'i pe URLs 'o e fetu'utaki pea lipoōti eni ki he feitu'u (platform) 'oku 'asi ai (e.g. ko e mitia fakasōsiale pe gaming platform).

Ma'u atu 'a e tokoni lahi ange 'i he netsafe.org.nz/what-is-online-bullying

Fetu'utaki 'oku 'ikai ke fiema'u

'I he hokohoko atu 'a e tau'atāina ho'o fanaú 'i he 'onilaini, 'e lava leva ke nau fekau'aki mo fetu'utaki mo e kakai 'oku 'ikai tenau 'ilo. Taimi lahi 'oku lelei pe 'a e fengāue'aki ia ko 'eni, ka 'i he taimi 'e ni'ihi 'e lava ke fakaofiofi'i (groomed) ho'o fanaú pe talanoa mo ha taha kehe 'oku 'ikai ke tatau mo e ngaahi me'a 'oku ne fakamatala mai fekau'aki mo ia.

'Oku 'uhinga 'a e fakaofiofi'i 'i he 'onilaini ko ha tokotaha 'oku feinga ke fakahoko ha ngaahi fakamamahi fakalielia 'o ngāue'aki 'a e ngaahi tekinolosia faka'ilekituloniki. 'E faka'ali mai 'e he kakai 'e ni'ini ko e to'utupu ia pea ne ngāue 'aki hano fakamatala loi (tatau mo e pa'usi'i lohiaki'i), pea 'i he taimi tatau 'e ngāue'aki 'e he kakai 'e ni'ihi honau fakamatala totonu kapau 'oku 'ikai ke nau ta'u motu'a. 'E lava ke faka'ali mai 'oku 'i ai e me'a 'oku mo fakatou manako ai, pe 'i ai ha mo kaungāme'a tatau 'aki 'enau sio ki he mitia fakasōsiale 'a e tokotaha kei si'i koia.

Kapau 'oku te'eki ai ke nau 'osi fetalanoa'aki mo e to'utupu koia 'i he fakafetu'utaki fakahangatonu (direct messaging) pe text, te nau feinga ke to'o 'a e fetalanoa'aki ki ha feitu'u he 'ikai ke to e lava 'e ha tokotaha kehe 'o sio ki ai. 'E feinga 'a e tokotaha fakaofiofi'i ke vāofi ange mo e tokotaha to'utupu mo tuku hano taimi lahi ke fakahoko ai 'a e me'a ni kimu'a pea toki fakahoko ha fakalielia. Taimi lahi te nau ngāue'aki ha ngaahi founga mo ha ngaahi lea 'oku lelei mo faka'ai'ai 'a e tokotaha kei si'i ke ne tukuange mai 'a hono ngaahi fakamatala fakafo'ituitui pe ko e ngaahi me'a 'oku nau sai'ia ai ke langa hake 'ene falala 'i he 'ena maheni.

Founga 'o e tokoni

'Oku mahu'inga ke 'ilo'i 'e ho'o fanaú te nau lava 'o talatalanoa mo koe 'o kapau 'oku 'i ai ha me'a 'e fehaālaaki mo 'enau 'i he 'onilaini – tatau ai pē pe ko e hā 'a e me'a na'e hoko pe ko hai na'a ne fakahoko. Fakatatau ki he ta'u motu'a 'o ho'o fanaú 'e lava pe ke ke fakakaukau ke tamate'i 'a e ngaahi fetalanoa'aki 'i he ngaahi me'a 'oku nau va'inga ai ke fakasi'isi'i 'a e fakamamahi 'e lava ke hoko.

Fakamatala'i ki ho'o fanaú:

- 'Oku faingofua 'aupito ki ha taha kehe ke faka'ali mai ko ha tokotaha kehe ia 'i he 'onilaini
- Ngaahi 'uhinga 'oku faka'ali mai ai 'e he kakai ko ha tokotaha kehe kinautolu 'i he 'onilaini
- Ngaahi founga ke mapule'i 'aki 'a e ngaahi kaungāme'a 'i he 'onilaini
- Ko e hā 'a e me'a ke fakahoko kapau 'oku 'i ai ha tokotaha kehe 'oku 'ikai te nau 'ilo'i ka 'oku nau fie talanoa mai pe fie kaume'a atu
- Founga ke 'ilo'i'aki ha taha 'oku ne fakahā mai ko ia tonu
- Me'a ke fakahoko kapau 'oku kamata ke ongo'i hoha'a 'i he taimi 'oku talanoa ai mo ha kaungāme'a 'i he 'onilaini

Kapau 'oku ke mahalo'i 'oku fakaofiofi'i ho'o fanaú 'i he 'onilaini, fetu'utaki ki he kau Polisi pea feinga ke ma'u 'a e ngaahi fakamo'oni kotoa.

Tokoni lahi ange 'oku ma'u mei he netsafe.or.tg.nz/grooming-and-online-predators

Mītia fakasōsiale

Ko e ta'u si'i taha 'oku 'atā ke kau atu ki he Facebook, TikTok, Instagram, Snapchat, Twitter mo e YouTube ko e ta'u 13. Ko hono 'uhinga he 'oku kei tupulaki pe 'a e matu'otu'a fakasōsiale mo e fakaloto 'a e fānaú iiki pea lava ke faingata'a ai ke tuhu'i tonu mo mapule'i 'a e ngaahi faingata'a 'e lava ke fakahoko 'i he feitu'u 'oku fokotu'u ma'a e kakai lalahi mo e to'utupu.

Kapau 'oku kei si'i hifo ho'o fanaú 'i he ta'u 13 pea fiema'u lahi ke ngāue'aki 'a e mitia fakasōsiale, fakatokanga'i pe tenau malava ke pule'i 'a e ngaahi faingata'a 'e lava ke fepaki mo ia 'i he 'onilaini kimu'a pea toki fokotu'u hano fakamatala fekau'aki mo ia. 'Oku lelei ange ke lea mo'oni ho'o fanaú kiate koe he teke lava ai 'o tokoni kiate kinautolu ke nau nofo malu 'i he 'onilaini.

Founga 'o e tokoni

Fakapapau'i kuo ke 'osi ako'i ki ho'o fanaú 'a e ngaahi me'a tefito ki he malu 'i he 'onilaini kimu'a pea nau toki kamata ke ngāue'aki 'a e mitia fakasōsiale. Te ke tokoni kiate kinautolu 'aki:

- Ho'o mou fokotu'u fakataha 'enau 'akauni
- Ngāue'aki ho tu'asila 'imeili 'o 'ikai ko e tu'asila ho'o fanaú ('o fakatatau ki hono ta'u motu'á)
- Fakahū honau ta'u fā'ele'i totonu, koe'uhi 'e si'isi'i ange ai 'a 'enau sio ki ha ngaahi me'a 'oku ta'efe'unga
- Hoko ko hono kaungame'a pe muimui'i kinautolu
- Vakai ki he ngaahi senita malu 'i he ngaahi mitia fakasōsiale 'oku nau ngāue'aki
- Talanoa ma'u pe fekau'aki mo e fiema'u 'a e ngaahi fokotu'utu'u taāutaha 'oku malu, founga 'o hono solova'aki 'a e ngaahi faikehekehe 'i he mitia fakasōsiale mo e me'a 'e fakahoko 'i ha taimi 'oku nau hoha'a ai

'E ma'u atu mo e tokoni lahi ange 'i he netsafe.org.nz/privacy-settings-on-social-networks

Textfakalielia

Ko e tesxfakalielia 'oku 'uhinga ia ki hono lī atu pe ma'u mai 'o ha ngaahi 'ata telefua. 'E lava ke kau heni 'a e ngaahi tā telefua, faitā 'o e valaloto mo e ngaahi text fakalielia, tā mo e vitio. 'Oku lahi 'a e ngaahii 'uhinga 'oku kau ai 'a e to'utupu 'i e textfakalielia 'o kau ai 'a e fie'ilo ki he 'unoho (sex) mo e ngaahi vā pe faka'ai'ai mālohi (pressure) mei ha hoa pe ngaahi kaungāme'a.

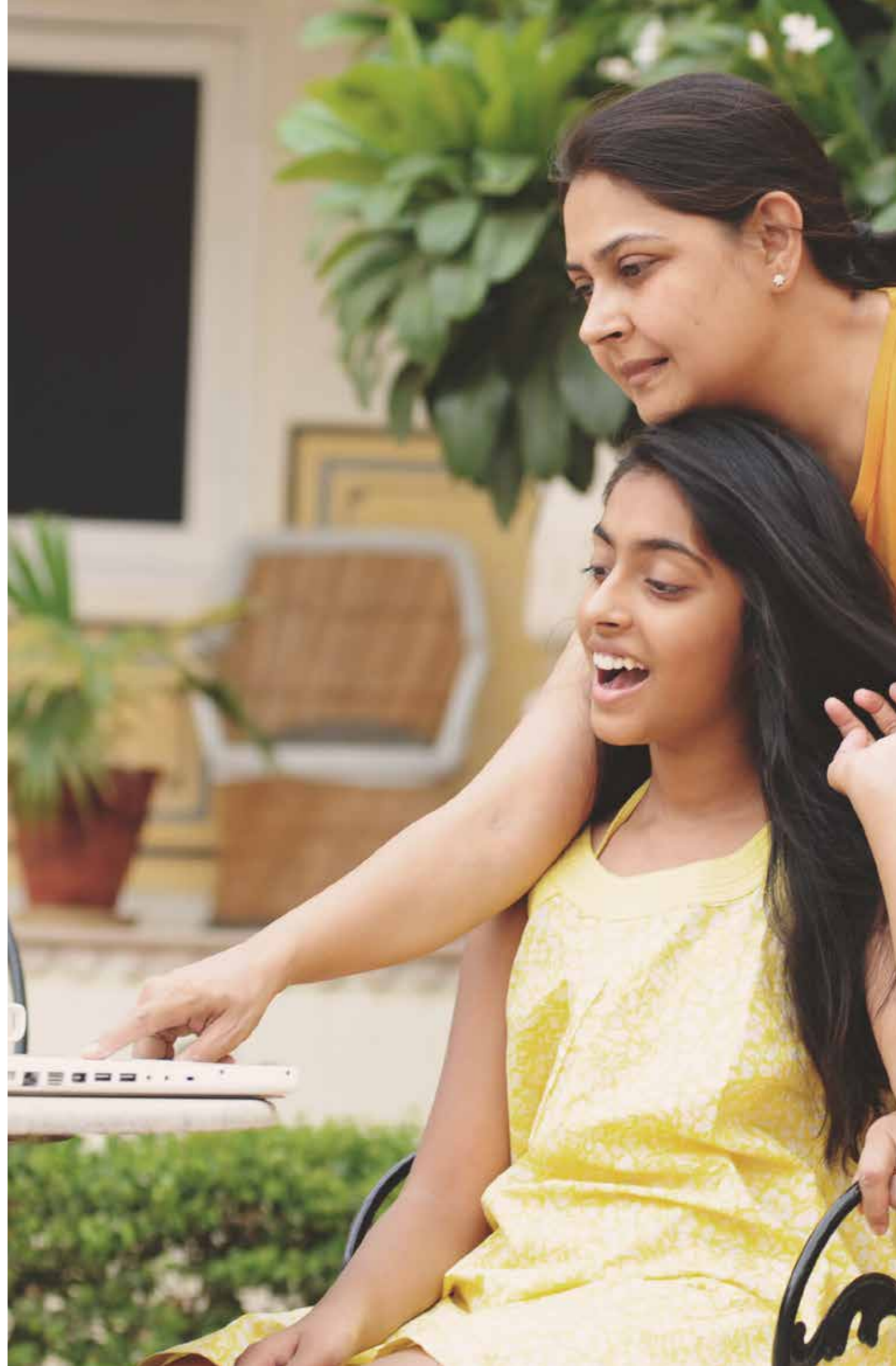
'Oku fokotu'u mai 'e he ngaahi fekumi 'i Nu'u Silá ni ko e tokosi'i pe 'o e to'utu'u 'oku nau vahevahe 'a honau ngaahi 'ata telefua (peseti pe 'e 4 'o e to'utupu 'i he vaha'a 'o e ta'u 14-17 na'e kau 'i he savea, ne nau fakahoko eni). Ko e me'a 'oku lahi mo to e fakatupu ai 'a e faka'ai'ai ke nau fakakaukau ki he me'a 'oku fakahoko 'e he tokotaha kotoa, he ko e toko taha mei he to'utupu 'e toko nima kuo nau lipoōti mai ne 'osi kole ange kiate kinautolu ke nau lī ange ha 'imisi telefua.

Founga 'o e tokoni

'E tokoni 'a ho'o talatalanoa mo ho'o fānaú iiki 'o fekau'aki mo e me'a ni ke nau mahino'i 'a e ngaahi nunu'a 'o e ngaahi me'a 'e hoko 'i ha'anau lī ha ngaahi 'imisi telefua. Talatalanoa mo kinautolu ki he fakatu'utāmaki 'o e vahevahe 'o honau ngaahi fakamatala fakafo'ituitui mo e ngaahi 'imisi fakalielia mo e ngaahi me'a 'e lava ke hoko ki he ngaahi tā pe vitio 'oku nau fa'u mo vahevahe atu.

'Oku mahu'inga ke mahino'i 'e ho'o fanaú 'oku faingofua 'aupito ke vahevahe atu 'a e fakamatala fakafo'ituitui ki tu'a mei he 'enau kau fevahevahe'aki.

'E ma'u atu mo e tokoni lahi ange 'i he netsafe.org.nz/sending-nudes-parents

Fakamatala ta'efe'unga

Taimi 'e ni'ihi 'e lava e to'utupu 'o sio ki he ngaahi fakamatala 'oku ta'efe'unga, palakū pe ta'e fakalao 'i he 'onilaini neongo na'e 'ikai ke nau fekumi ki ai. 'E lava pe ke 'asi hake lolotonga ha va'inga, pe ko e li atu kiate kinautolu 'e ha tokotaha kehe ha fehokotaki (link), ki ha fekumi vitio faingofua pea 'ata hake ai 'a e ngaahi 'imisi ta'efe'unga, pe ko ha sipela hala'i 'o ha fo'i lea pea 'asi mai ai mo e fakamatala ia na'e 'ikai ke nau 'amanaki ki ai.

Ko e ngaahi fakamatala 'oku palakū pe ta'efakalao 'e lava ke kau ai 'a e ngaahi tōpiki, 'imisi pe ngaahi fakamatala kehe 'oku lava ke tapui 'i Nu'u Silá ni. Ko e kano'i fakamatala 'e toe lava ke fakamamahi ki ha to'utupu 'i he taimi te nau 'ilo ai.

Founga 'o e tokoni

Ko e ngaahi me'a 'e ni'ihi 'e sio ki ai 'a ho'o fānaú 'i he 'onilaini 'oku lava ke fakamamahi. 'Oku mahu'inga ke fakamālohi'i 'a e malava ke nau matu'uaki 'i he kamata 'enau hū ki he 'onilaini o hokohoko atu 'a ho'omou talatalanoa ma'u pē fekau'aki mo e ngaahi me'a 'oku nau sio ki ai mo fakahoko.

Ko e ngaahi me'a kehe te ke lava ke fakahoko:

- Vakai'i ma'u pē 'a e ngaahi me'a 'oku fakahoko 'e ho'o fanaú 'i he 'onilaini
- Ngāue'aki 'a e ngaahi me'angāue mapule'i ke sivi'i'aki 'a e ngaahi fakamatala 'oku lava ke ma'u 'e ho'o fanaú
- Fakamokomoko pe ho'o fengāue'aki mo ho'o fanaú 'o kapau kuo nau sio ki ha fakamatala ta'efe'unga pea nau ha'u kiate koe ki ha tokoni
- Fakamatala ki ai 'a e founga 'oku ke palani ke fakahoko 'o kapau 'e hoko eni pea feinga ke 'oua te ke 'ave 'a 'ene ngaahi me'a ngāue faka'ilekituloniki pe to'o hono hū'anga ki he ngaahi fakamatala ko ia kapau te nau sio ki he ngaahi me'a ni

'E ma'u atu mo e tokoni lahi ange 'i he netsafe.org.nz/upsetting-content/

‘Ilo ki he ngaahi me‘a ‘oku fakahoko ‘e ho‘o fanaú ‘i he ‘onilaini

Ko e founga faingofua taha ke ke ‘ilo ai ki he ‘enau ngāue ‘i he ‘onilaini ko ha‘o ‘eke ange.

‘Oku mahu‘inga ke lahi ho‘o mahino‘i ‘a e ngaahi me‘a ‘oku fakahoko ‘e ho‘o fanaú ‘i he ‘onilaini mo ‘enau ongo‘i pe fiema‘u ke fekumi ki ai. **Talatalanoa mo kinautolu pe ko e hā ‘a e ngaahi me‘a ‘oku nau fie fakahoko ‘i he ‘onilaini, founga ‘o ‘enau ngāue‘aki ‘o e ngaahi me‘angāue faka‘ilekituloniki pea mo kinautolu ‘oku nau fetalanoa‘aki.**

Tuku hao taimi ke ke fanongo ai ki he talanoa – ko e me‘a ‘e ngali hangē pe ko ha va‘inga kiate koe ‘e ngalingali ko e founga ia ‘oku fetu‘utaki ai mo fengāue‘aki ‘aki ‘e ho‘o fanaú mo e kakai ‘oku ‘ikai te nau ‘ilo.

‘Oku fakahā mei he fakatotolo ko e mātu‘á ‘oku mahu‘inga ‘aupito ki he lavame‘a ‘a e to‘utupu mo ‘enau hao, lotolahi mo ngāue‘aki lelei ‘a e ngaahi me‘a ngāue faka‘ilekituloniki mo fakatekinolosia. Ko e talatalanoa mahino ma‘u pe ‘i ‘apí ‘e tokoni ia ke fakasi‘isi‘i ‘a e maumau ‘o ka fehālaaki ha ngaahi me‘a ‘i he ‘onilaini.

Ko e ‘uhinga ‘oku nau manako ai ‘i he ngaahi apps pe uepisaiti?

‘Oku nau fa‘ufa‘u ha mūsika pe ngaahi vitio?

Ko hai ‘oku kau ‘i he ‘enau ha‘ofanga? (network)

Ko e hā ‘a e me‘a ‘oku nau va‘inga ai?

Ko e hā ‘a e fakamatala ‘oku nau vahevahe?

Ko ho‘o ‘eke ki ho‘o fanaú fekau‘aki mo ha fale‘i te nau ‘oange ki ha nau kaungāme‘a ‘oku fehangahangai mo ha palopalema ‘i he ‘onilaini ‘e lava ke faingofua ange ai ke nau talanoa ki ai. ‘E tokoni foki eni kiate koe ke mahino‘i ‘a e ngaahi me‘a ‘oku nau ‘ilo mo e ngaahi founga te nau fakahokó.

Ko e fakahā ‘o e fie kau fakataha ‘e faingofua ange ai ke fai ‘a e ngaahi talatalanoa ‘oku faingata‘a ‘i ha taimi ‘e hoko ai ha palopalema.

Ko e “Ilo‘i” ‘a e sitepu hono ua ‘i he ‘emau fokotu‘utu‘u ngāue. ‘E lava ke ke ‘ilo lahi ange ‘i he netsafe.org.nz/understand

Fekumi ki he tekinolosia

Kapau 'oku 'ikai te ke mahino'i 'a e me'a 'oku fai 'e ho'o fanaú 'i he 'onilaini, vakai'i leva ia.

Fekumi ki he ngaahi uepisaiti, apps mo e tekinolosia 'oku ngāue'aki 'e ho'o fanaú. 'E tokoni eni ke fakalalakaka ho'o 'ilo, pea to e 'oatu foki mo e mahino lahi ange ki he ngaahi faingata'a tenau ala fehangahangai mo ia.

'Oua te ke tukunoa'i 'a e ngaahi tekinolosia fo'ou he 'e ngāue'aki ia 'e he to'utupu – kapau 'e 'ikai 'i 'api pea 'i he 'api honau kaungāme'a pe 'i 'apiako.

'Eke ki ho'o fanaú ke fakahinohino atu 'a 'enau founa ki hono ngāue'aki 'o e uepisaiti pe me'angāue faka'ilekituloniki 'oku nau manako ki ai ko ha founa ke kamata'aki 'a e talatalanoa ki he malu 'i he 'onilaini. 'Eke kiate kinautolu ke nau fakamatala'i atu 'a e founa 'oku tauhi'aki 'enau malu, ngaahi me'a 'oku ngāue'aki mo e founa 'oku nau malu'i'aki honau fakamatala fakafo'ituitui.

Tuku foki mo hao taimi ke lau ai 'a e ngaahi makatu'unga mo e tu'utu'uni. 'Oku nau fakamatala'i ai 'a e ta'u motu'a 'o ha taha 'oku totonu ke ne a'usia kimu'a pea toki ngāue'aki a e sēvesi mo e me'a 'e hoko ki he fakamatala 'e tuku atu 'e ho'o fanaú.

Ko e 'Fekumi' ko e sitepu ia hono tolu 'o 'emau fokotu'utu'u ngāue. 'E lava ke ke 'ilo lahi ange 'i he netsafe.org.nz/understand

Felotoi mo e fokotu'u 'o e ngaahi fiema'u

Taimi 'e ni'ihii 'oku 'ikai ke 'ilo'i 'e he to'utupu ia 'a e ngaahi lao pe founga ke fakapotopoto'i'aki 'enau ngaahi mo'ui.

Talatalanoa'i 'a e ngaahi me'a 'e ala a'usia 'e ho'o fana'u 'i he 'onilaini 'o kau ai mo hono ngaahi lelei mo e ngaahi palopalema. Talatalanoa mo ho'o fana'u fekau'aki mo e ngaahi 'ulungaanga 'oku ke fiema'u ke nau ngāue'aki mo fakamamafa'i ko e ngaahi me'a 'oku nau fakahoko te nau tuku ai hanau halanga tu'uma'u faka'ilekituloniki.

Fokotu'u 'o e ngaahi fiema'u ki he:

- Palanisi 'o e taimi 'i he 'onilaini
- Ngaahi apps mo e uepisaiti 'oku fe'unga ke ngāue'aki
- Founga 'o e fengāue'aki faka'ulungaanga mo e kakai kehe
- Ngaahi fakamatala 'oku malu ke vahevahe 'i he 'onilaini
- Feitu'u ke nau 'alu ki ai ke ma'u ha fale'i kau ai mo koe, ha taha lahi 'oku falala'anga, ha faiako, pe Netsafe

'Oku kehekehe pe 'a e ngaahi founga 'o fakatefito 'i he ta'u motu'a mo e tu'unga matu'otu'a 'a ho'o fana'u – mo e me'a te ke fiemālie ke talanoa'i.

'E tokoni 'a e ngaahi me'a fakatekinolosia hangē ko e ngaahi me'a 'oku pule'i 'e he mātu'a (parental controls), ka 'e to e ngāue lelei ange 'i he ngāue fakataha mo e 'ilo ki he malu 'i he 'onilaini.

Tuku ha taimi ke mou ngāue mo ho'o fana'u ke fokotu'utu'u ha palani ngāue 'a e fāmilii ki he malu 'i he ngaahi fengāue'aki 'i he 'onilaini pea ko e sitepu faingofua ke ngāue kotoa ki ai 'a e fāmilii.

'Oku 'oatu ai 'a e faingamālie ke mou talatalanoa ki he ngaahi me'a 'oku mou fakamahu'inga'i 'i he fāmilii mo e ngaahi me'a 'e fe'unga lelei mo kimoutolu.

'Oku fiema'u ke mahino'i 'e he to'utupu 'oku 'i ai 'a e ngaahi palopalema 'e fehangaangai mo e tokotaha kotoa pe 'i he 'onilaini. Talatalanoa ki he ngaahi me'a kuo mou fehangaangai mo ia 'o tatau ai pē pe 'oku faingofua hangē ko e ngalo ho'o kouti fakangofua (password) mo fakamatala'i e founga na'a ke solova'aki ia.

Faka'ai'ai ho'o fana'u kemou talatalanoa ki he me'a 'oku nau fai 'i he 'onilaini mo ha taimi 'oku 'i ai ha me'a 'oku nau hoha'a ki ai. Tatau ai pē pe ko e hā 'a e palopalema, hā e me'a na'a ne fakatupu, feinga ke 'oua 'e fu'u tōtu'a ha'o ngaue ki ai.

Ko e 'Felotoi' ko e sitepu ia hono fā 'o 'emau fokotu'utu'u ngāue. 'E lava ke ke ako lahi ange 'i he netsafe.org.nz/understand

Fekumi ki hono ngāue'aki 'o e ngaahi founga pule'i 'a e mātu'a 'i he netsafe.org.nz/filters

Lau 'a e fakamatala lahi ange fekau'aki mo e taimi 'i he 'onilaini 'i he netsafe.org.nz/screen-time

Ako'i 'a e ngaahi me'a tefito

Faka'ilo kiate kinautolu 'a e ngaahi me'a tefito ki he malu 'i he 'onilaini.

Ko e lahi 'o e ngaahi mitia falasōsiale mo e ngaahi kautaha va'inga 'oku 'i ai 'enau senitā ki he malú. Vakai ki he ngaahi senitā malu fakataha mo ho'o fanaú pea ako'i kinautolu ki he founa hono ngāue'aki 'o e ngaahi me'angāue 'oku 'atā mai. Kamata'aki 'a e founa ke poloka'aki 'a e kakai, founa ke lipoōti 'aki 'a e fakamatala mo e founa 'o e ngāue'aki 'o e ngaahi fakamatala fakafo'ituitui. Ako'i ho'o fanaú ke faitaa'i 'a e ngaahi 'ata hā mai pe URLs telia na'a fehālaaki ha me'a pea fiema'u 'a e fakamatala ki ai.

Ko e taha 'o e ngaahi me'a ke fakakaukau ki ai 'a e ngaahi mātu'a 'i ha taimi, ko e vakai pe 'oku fe'unga ki he 'enau fanaú ke 'i ai ha'anau me'angāue faka'ilekituloniki. Kapau 'oku ke fakakaukau'i ke 'oange ha me'angāue faka'ilekituloniki 'a ho'o fanaú, vakai ki he fale'i 'i he netsafe.org.nz/byod

Ko e 'Ako'i' ko e sitepu nima ia 'i he 'emau fokotu'utu'u ngāue. 'E lava ke ke 'ilo lahi ange 'i he netsafe.org.nz/understand

Ko e Netsafe **mo 'ene fakahinohino 'e 5 ke tokoni ki ho'o fanaú ke nau mateuteu** 'oku kau ia 'i he lelei taha 'o e ngaahi me'angāue malu taha 'i he 'onilaini ke ke ako'i 'aki:

1 Loka'i ma'u pē

Ngaahi kouti fakangofua mo e fika (pins) ke tokoni ki hono malu'i 'a e ngaahi fakamatala ki ho'o tamá mo 'ene ngaahi 'akauni. Fokotu'u ha fika mo ha kouti fakangofua fakataha mo kinautolu – pea fakamamafa'i ange ke 'oua te nau fakahā ia ki ha tokotaha kehe tukukehe pe koe. Ma'u atu 'a e fakamatala lahi ange mei he netsafe.org.nz/passwords.

2 Tauhi ke malu fakafo'ituitui pē

Ko e fakamatala 'e ni'ihi 'i he taimi 'oku tukuange atu ai ki tu'a 'i he 'onilaini 'e lava ke ne uesia ho'o fanaú pea nau ala tō ai ki ha matu'utamaki 'o ala kaiha'asi ai honau fakamatala fakafo'ituitui pe fakaofiofi'i ai kinautolu. 'Oku mahu'inga ke mateuteu 'i he taimi 'o e fevahevaheaki:

- Ngaahi kouti fakangofua (password)
- Tu'asila
- 'Aho fā'ele'i
- Fakaikiiki 'o e ngaahi 'akauni 'i he pangikē
- Fakaikiiki 'o e 'apiako
- Ngaahi mape 'i he apps
- Fakamatala fakafo'ituitui 'e lava ke mate'i'alki 'a e ngaahi fehu'i ki he malu

3 Tauhi ke 'aonga

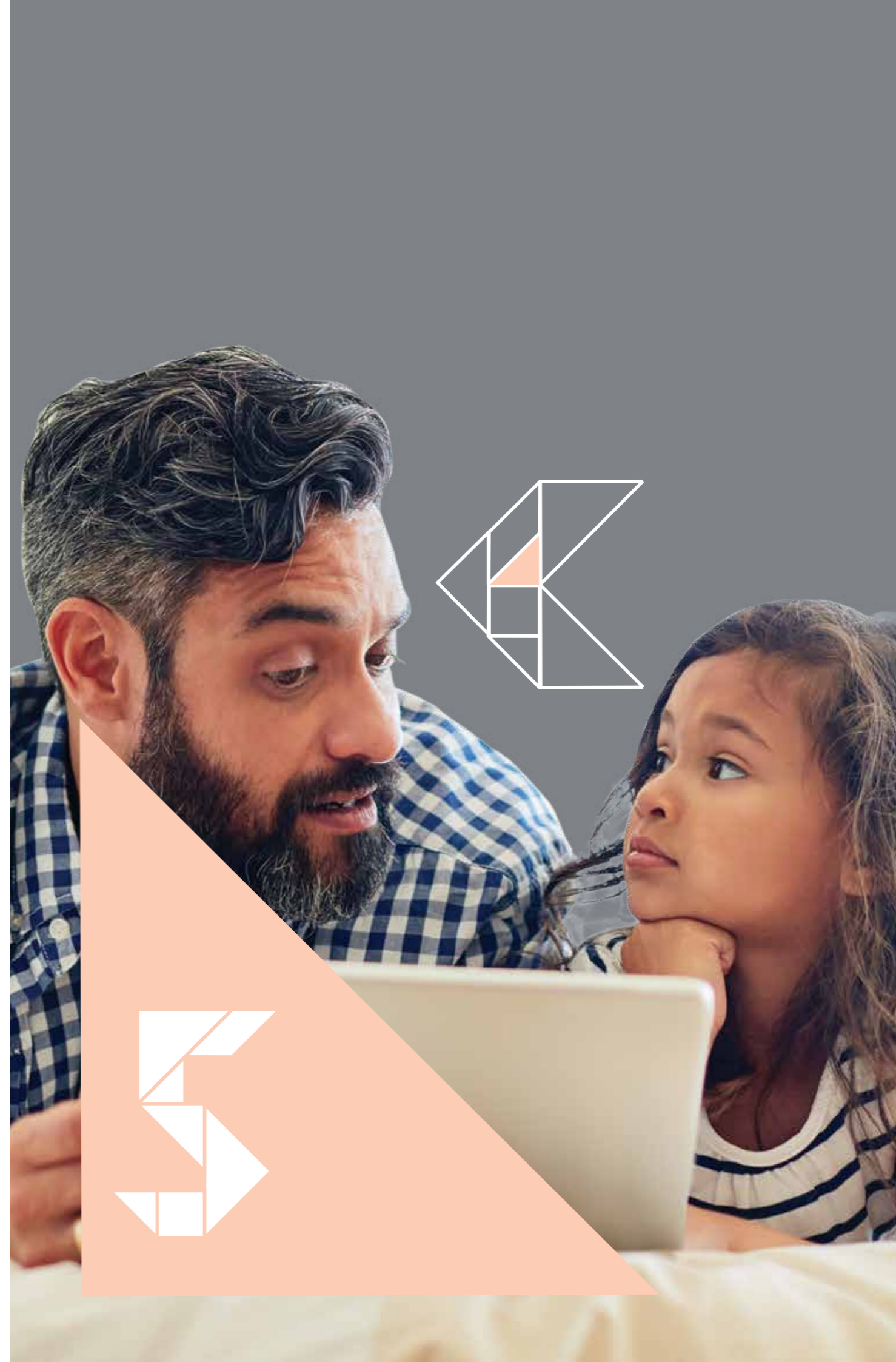
Ko e halanga fononga faka'ilekituloniki (digital footprint) ko e mape ia 'o e 'ngaahi momo'imā faka'ilekituloniki' 'oku ke tuku 'i ho'o fononga mei ho'o ngaue'aki 'o e 'onilaini pea 'oku fiema'u ia ke fakapotopoto hono mapule'i. 'E lava ke nofo fuoloa ia neongo kuo 'osi pehē kuo to'o pea lava pē ke muimui 'iate kinautolu 'o a'u ki he 'enau hoko ko e kakai lalahi. 'Ilo lahi ange 'i he netsafe.org.nz/digital-footprint.

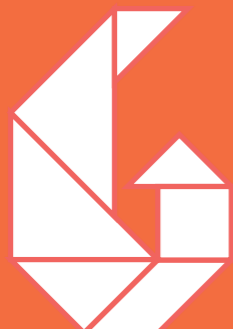
4 Tauhi ke mo'oni

'Oku hangē 'oku 'ilo'i 'e he kakai lalahi kotoa pe, ka 'oku faingata'a ki he fānaú ke nau mahino'i 'oku 'ikai tatau 'a e tokotaha mo honau ngaahi fakamatala 'oku tuku mai. 'Oku lava ke fakatupu fiefia 'a e taimi 'oku fie kaume'a mai ai ha tokotaha, fetu'utaki pe muimui kiate kinautolu. **Talatalanoa ki ho'o fanaú fekau'aki mo e ngaahi fakaafe pe talanoa mo e kakai 'oku 'ikai ke nau 'ilo'i, 'uhinga 'oku 'ikai malu ai eni mo e founa ke nau solova'aki.**

5 Tauhi ke anga fakakaume'a

Ako'i ho'o fanaú ke nau anga lelei mo faka'apa'apa 'i he 'onilaini, pea tokanga ki he fetalanoa'aki, pe fevahevahe'aki mo e kakai 'oku 'ikai tenau 'ilo'i.

Hoko ko e tā sipinga lelei kiate kinautolu

‘Oku siofi ma’u pe ‘e he to’utupú ‘a e ngaahi me’a ‘e hoko, ko ia ai ‘oku ‘ikai fiema’u ke ke mālualoi.

Sio ki he fougā fakatekinolosia ‘oku ngāue’aki ‘e he kakai ‘i ho ‘api.

Fakakaukau pe ‘oku ‘i ai ha ngaahi sīpinga, ‘ulungaānga pe ngaahi me’a ‘oku nau lolotonga fakahoko ka ‘oku fiema’u ke to e fakakaukau’i. ‘Oku ngāue’aki ‘a e ngaahi telefoni ‘i he tēpile kai? ‘Oku anga fēfē ho’o talanoa mo tuku atu ha fakamatala ‘i he ‘onilaini?

‘E lava ke faingata’a hano fokotu’u ‘o ha ngaahi fiema’u ki he fāmili lolotonga ‘oku ‘ikai te ke muimui koe ki ai.

Talanoa mo ho’o fanaú ki he ngaahi tafa’aki ki he malú, ka e fakapapau ‘oku ke fai foki ki ai.

Ko e ‘Tā Sipinga lelei’ ko e sitepu ia hono ono ‘i he ‘emau fokotu’utu’u ngāue. ‘E lava ke ke ‘ilo lahi ange ‘i he netsafe.org.nz/role-model

Fokotu‘u ha palani

‘Oku fiema‘u ‘e he to‘utupu ke nau ‘ilo‘i ‘a e feitu‘u ‘e ma‘u mei ai ha tokoni.

Tuku atu ke ‘ilo ‘e ho‘o fanaú ‘a e ngaahi founa ‘oku nau ‘atā ki ai ‘o kapau te nau fehangahangi moha ngaahi faigata‘a ‘i he ‘onilaini. ‘Oku ke fiema‘u ke nau talanoa mo koe, fāмили, taha lahi falala‘anga, honau ‘apiako pe Netsafe?

Ko e sitepu lahi ‘a e taimi ‘oku fekumi ai ‘a e to‘utupu ki ha tokoni. Ko e fakahā mei he fakatotolo ‘a e Netsafe ‘oku tokolahi ‘o e to‘utupu ‘oku nau fili ke ‘oua tenau kumi ki ha tokoni ‘o kapau ‘e ‘i ai ha fehālaaki ‘i he ‘onilaini. ‘Oku lahi ‘enau tuku noa‘i pe ‘a e palopalema pe ko ‘enau feinga ke fakatonutonu pe ‘e kinautolu pe te nau pehē ko e ‘uluaki sitepu ‘e ngāue‘aki ‘e he ‘enau mātu‘a ki hono solova, ko e to‘o ‘a e ngaahi me‘angāue fakatekinolosia meiate kinautolu.

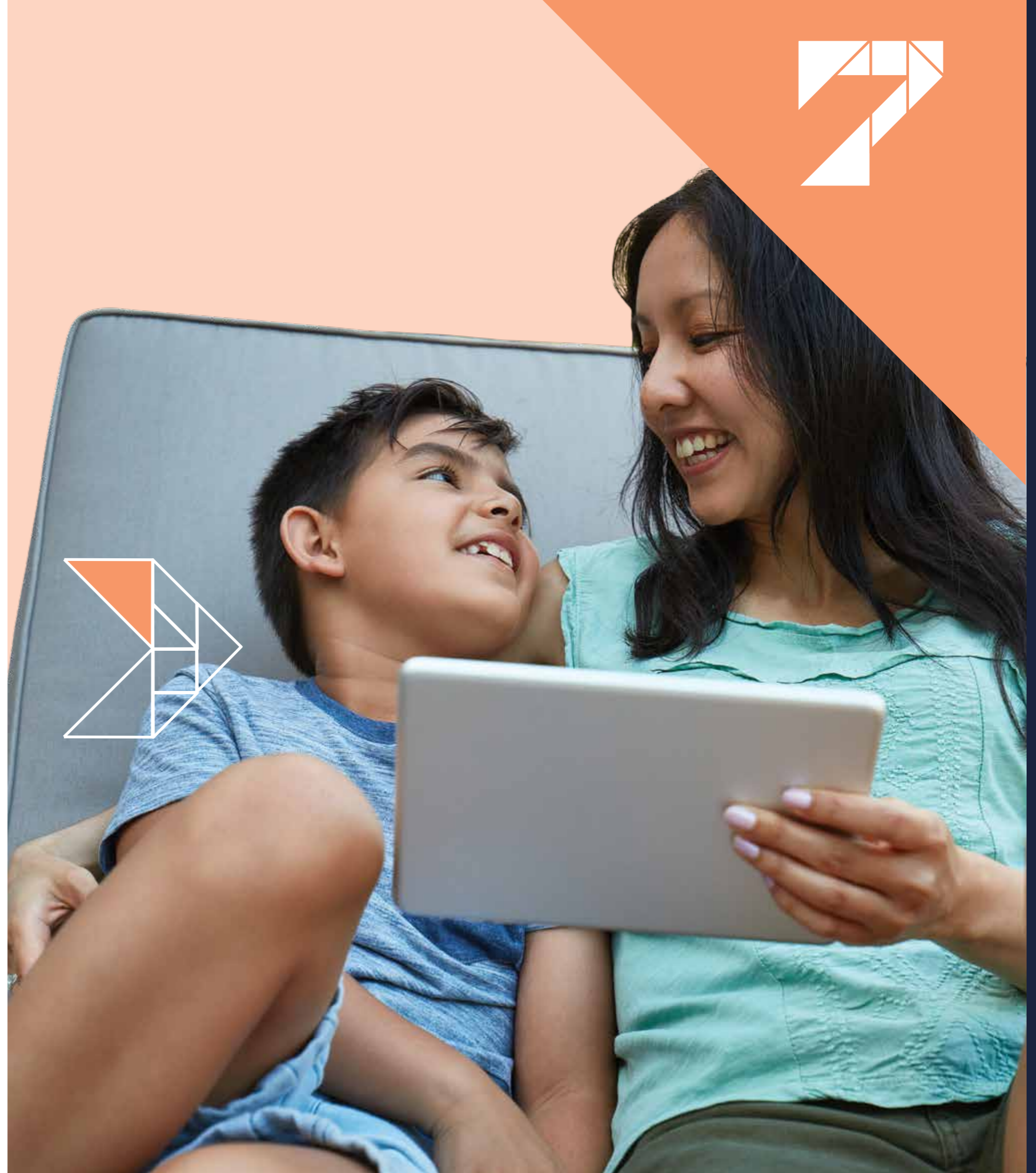
Kapau ‘e ha‘u ha tokotaha to‘utupu kiate koe fakamama‘u ki hono solova ‘o e palopalema, ‘o ‘ikai ko hono tautea‘i kinautolu ‘oku nau fekau‘aki pe to‘o ‘enau ngaahi me‘angāue fakatekinolosia – ‘o tatau ai pe kapau na‘e ‘i ai ha‘a nau fehālaaki. Kapau te ke to‘o e ngofua ke nau ngāue‘aki ‘a e ngaahi me‘angāue fakatekinolosia, ‘e hoko leva ia ke ‘oua tenau ‘uluaki ha‘u kiate koe ‘i ha to e hoko ha fakatamaki.

Kuo fa‘u ‘e he Netsafe ‘a e Talite ki he Malu ‘a e Fāмили ‘i he ‘Onilaini (Family Safe Online Treaty) ke tokoni ki hono fale‘i ‘a e ngaahi talanoa, pea to e faingofua ange ai ‘a e feohi.

‘Oku tolu ‘a e ngaahi va‘a ‘o e Talite ke tokoni ki he ngaahi ta‘u motu‘a kehekehe netsafe.org.nz/family-safe-online-treaty.

‘E to e hoko foki eni ko ha taimi lelei ke mou sio ai ki he ngaahi kamata‘anga ‘o ‘emau talanoa ke kamata‘aki ‘a e fononga.

Ko e ‘Palani‘ ko e sitepu ia hono fitu ‘i he ‘emau fokotu‘utu‘u ngāue. ‘E lava ke ke ‘ilo lahi ange ‘i he netsafe.org.nz/plan

Talite ki he Malu 'a e Fāмили 'i he 'Onilaini

'Oku fiema'u 'e he Netsafe 'a e fānaú Kiwi kotoa pe mo honau ngaahi fāмили ke nau ma'u ha taimi feohi 'oku hao mo lelei 'i he taimi 'oku nau ngāue'aki ai 'a e 'initaneti mo e ngaahi me'angāue faka'ilekituloniki. 'E 'aonga ki he ngaahi fāмили ke nau felotoi ki he ni'ihī 'o e ngaahi fale'i ka e lava ke fakahoko eni.

1 TAUHI KE LOTO LELEI

Ko e taimi 'oku ke 'i he 'onilaini ai, fakakaukau ki he kakai kehe pea mou talanoa mo fevahevahe'aki 'i he loto lelei.

2 TAUHI PE KIATE KOE

Tauhi ho'o ngaahi kouti fakangofua mo e fakamatala fekau'aki mo koe pe kakai kehe ke malu mo fakafo'ituitui pe kiate koe.

3 TAUHI KE TOKANGA

Fakakaukau mo tokanga 'i he ngaahi me'a te ke vahevahe atu pea fakapapau'i ko e me'a ia te ke laukau ai mo fiefia ke vahevahe mo ha tokotaha kehe 'i ha'amo fesiofaki.

4 TAUHI KE MO'ONI

'Oku 'ikai ke mo'oni 'a e me'a kotoa pe 'oku ke sio ki ai 'i he 'onilaini. 'E lava pe ia ke 'asi mai pe ongo mai 'oku mo'oni, ka ko e ngaahi me'a ia 'e ni'ihī ko e fakangalingali pe ko e mātu'aki loi, ko ia ai tokanga ke vakai'i pe 'eke ki he faiako kapau 'oku 'ikai ke ke fu'u fakapapau'i.

5 TAUHI KE FAITOTONU

'I he taimi 'oku tau hiki pe ngāue'aki ai 'a e ngaahi lea, 'ata mo e fakakaukau mei he 'initaneti, 'oku fiema'u ke tau vahevahe 'a e ngaahi me'a ko 'eni 'i he founa 'oku totonu pea muimui ki he ngaahi tu'utu'uni fekau'aki mo e fevahevahe'aki 'o e ngaahi me'a ko ia 'oku 'ikai 'atataá.

6 TAUHI KE 'OUA 'E FILIFILIMĀNAKO

Fakapapau'i 'oku ke vakai'i ki he kakai kehe pe 'oku nau loto ke ke lekoōti kinautolu, pe vahevahe 'a e ngaahi tā pe vitio 'oku nau 'asi ai. Kuo pau ke 'i ai 'enua faitu'utu'uni ki he ngaahi me'a 'oku tuku 'i he 'onilaini, 'o kapau 'oku nau 'asi ai.

7 TAUHI KE FAKAPOTOPOTO

Kapau te ke ha'u pe mo ha'o me'angāue faka'ilekituloniki ki he ako, ngāue'aki 'i he ngaahi founa, pea 'i he taimi 'oku tala atu 'e he faiako 'oku fe'unga ke ngāue'aki.

8 TAUHI MO MANATU'I

'Oku ta'etotongi pea tauhi malu 'a e tokoni 'oku 'atā atu mei he Netsafe ([netsafe.org.nz](https://www.netsafe.org.nz) pe **0508 NETSAFE**) 'o ka fehangahangai ha taha mo ha ngaahi faingata'a 'i he 'onilaini.

Ko e hā 'a e ngaahi fale'i kehe 'oku 'aonga pea ko e hā e me'a 'e hoko kapau 'oku 'ikai muimuia kinautolu?

Kapau te tau fiema'u ha tokoni 'o makatu'unga 'i ha palopalema mo e Talite ko 'eni te mau talanoa kia:

Ko 'eku fakamo'oni 'oku fakapapau'i ai 'eku loto ki he ngaahi fale'i 'i 'olunga

Fakamo'oni 'a e fānaú iiki _____ 'Aho _____

'Oku ou/mau loto ke tokoni ki hono mapule'i ke 'oua 'e filifilimānako 'o e ngaahi fale'i ko 'eni. Ko e ngāue'aki 'o e ngaahi tekinolosia 'oku tonu ke 'i he founa 'oku fefaka'apa'apa'aki mei he tokotaha kotoa pe pea 'i ai leva mo ha talatalanoa 'a e fāмили 'o kapau 'oku 'ikai muimuia 'a e ngaahi fale'i ko 'eni. 'Oku ou/mau kaume'a mo muimuia, ka 'e 'ikai te mau muimui'i ta'emotu (stalk) koe 'i he 'onilaini.

Fakamo'oni 'a e Mātu'a/tauhi fānaú _____ 'Aho _____

Ma'u atu ha tokoni

'Oku lahi 'a e ngaahi feitu'u ke ma'u mei ai ha tokoni 'i he taimi 'oku 'i ai ha ngaahi palopalema fekau'aki mo e malu 'i he 'onilaini.

'Oku ne 'oatu 'a e sēvesi ta'e totongi mo malu 'i he 'onilaini ki he tokotaha kotoa pe 'i Nu'u Silá ni. 'Oku tokoni ia ki he kakai 'oku fekuki mo e fakamamahi 'i he 'onilaini, ngaohi kovi'i, hoha'asi mo e ngaahi faingata'a kehe 'i he 'onilaini

'Oatu 'a e fakamatala faingofua mo e fale'i ki he founa 'o e tauhi ho'o fakamatala ke malu mo hao 'i he 'onilaini. 'Oku ke lava foki 'o lipoōti 'a e ngaahi palopalema fekau'aki mo e malu 'i he ope.

Kapau 'oku ke pehē 'oku 'i ai ha taha kehe 'oku faingata'a'ia he taimi ni pe kuo 'i ai ha hia kuo fakahoko telefoni ki he 111.

Fakahoko mo e Netsafe

Ko e Netsafe ko e kautaha 'oku tau'atāina, 'ikai taumu'a kumi pa'anga pea 'oku nau mātu'aki siofi 'a e malu 'i he 'onilaini. 'Oku mau tauhi 'a e malu 'a e kakai 'i he 'onilaini 'aki 'a e tokoni ta'etotongi, ako mo e taukei 'i he tokoni ki he ngaahi me'a 'oku hoko 'i he 'onilaini 'aho 'e fitu 'i he uike.

Telefoni ki he laine tokoni 'a e Netsafe (helpline)

'Oku mau 'atā atu 'i he 'aho kotoa pe. Kapau 'oku ke feinga ke solova 'a e fakamamahi 'i he 'onilaini, kole ngali kehe kuo ke ma'u atu pe 'oku ke fiema'u ha fale'i ma'a ho fāmili, te mau lava 'o tokoni atu.

- Telefoni ta'etotongi mai kiate kimautolu 'i he 0508 NETSAFE
- 'Imeili help@netsafe.org.nz
- Text 'Netsafe' ki he 4282
- Lipooti mai 'i he 'onilaini ki he netsafe.org.nz/report

Vakai ki he netsafe.org.nz

'Oku 'i he 'emau uepisaiti 'a e fakamatala, ngaahi fakahinohino mo e fale'i ke tokoni'i koe (self-help) fekau'aki mo e ngaahi kaveinga ki he malu 'i he 'onilaini. 'Oku mau 'oatu foki mo e ngaahi naunau ki he sekitoa 'o e ako pea mo e fale'i ki he ngaahi me'a fo'ou ki he malu 'i he 'onilaini.

Vakai ki he netsafe.org.nz/digitalparenting

'Ilo'ilo 'i ho'o nofo

Te ke lava 'o ma'u atu 'emau tohi ongoongo 'i he māhina kotoa 'i he netsafe.org.nz/newsletter pe muimui ki he 'NetsafeNZ' 'i he Facebook, Twitter, mo e Instagram ke ma'u atu 'a e fakamatala mo e ongoongo fakamuimitaha ki he nofomalu 'i he 'onilaini, fale'i mo e ngaahi fakamatala mahino.

Fetu'utaki mai kiate kimautolu

Ke ma'u atu 'a e fale'i fakamuimitaha

@netsafenz

